

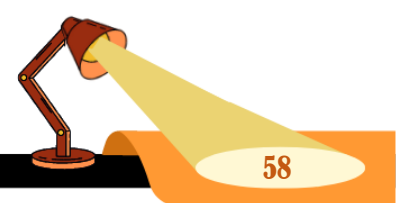
УДК 347.447.52+347.965.6]:347.454.5

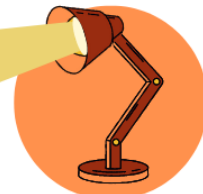
[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1\(23\)-58-74](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-58-74)

Болокан Інна Вікторівна доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-1868-7552>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ (ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ)

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питань відповідальності сторін за порушення умов договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги). Зазначається, що з боку виконавця (включаючи адвокатів) порушенням договору є ненадання обумовленої в договорі юридичної послуги (правничої допомоги) або неналежне її надання (зокрема й в частині якості відповідної послуги). Ця сторона договору має значні переваги порівняно з іншою, адже маючи юридичну освіту виконавець (зокрема й адвокат) знає всі нюанси законодавства щодо настання відповідальності, що дає йому значні можливості ухилення від неї за порушення договірних умов, а також є більш обізнаним у фіксації порушення його прав та притягнення замовника до відповідальності. Для зрівняння можливостей сторін цього договору доцільним є законодавче закріплення положень про можливість притягнення виконавця до відповідальності за невиконання чи неналежне виконання умов договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) навіть коли таке порушення не пов'язане з його виною. Акцентується, що досі невирішеним є питання про законодавче закріплення обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів перед клієнтами, що відповідає міжнародним стандартам адвокатської діяльності. Обґрунтовується доцільність запровадження такого обов'язкового страхування не лише для адвокатів, але й для юристів загалом (тих, хто є виконавцями за договорами про надання юридичних послуг). Розмірковується про доцільність закріплення у Цивільному кодексі України конкретної відповідальності виконавця (певний значний розмір процентів від суми оплати за послугу у платних договорах), шляхом диспозитивного формулювання відповідної норми, тобто надаючи можливість зменшити таку відповідальність, що стимулюватиме сторони включати цю умову в текст своїх договорів, приділяючи належну увагу питанням відповідальності за порушення договірних зобов'язань. З боку замовника (клієнта) зазвичай порушенням умов договору є неоплата або не повна оплата наданих послуг (допомоги). Зазначається, що

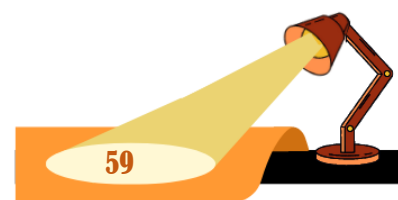
закріплення законодавчої норми з конкретною відповідальністю на цей випадок є недоцільним, адже практика свідчить, що виконавці (і зокрема адвокати) доволі детально прописують наслідки порушення відповідного зобов'язання замовниками (клієнтами).

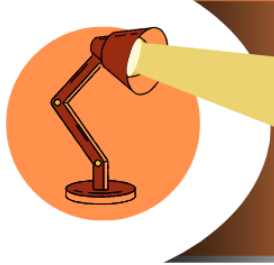
Ключові слова: договір про надання юридичних послуг (правничої допомоги), цивільно-правова відповідальність, майнова шкода, моральна шкода, збитки, штраф, пеня, страхування професійної відповідальності юриста (адвоката).

Bolokan Inna Viktorivna Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Civil Law, Zaporizhia National University, Zaporizhia, <https://orcid.org/0000-0003-1868-7552>

LIABILITY OF THE PARTIES FOR VIOLATION OF THE TERMS OF THE CONTRACT ON THE PROVISION OF LEGAL SERVICES (LEGAL AID)

Abstract. The article is devoted to highlighting the issues of liability of the parties for violation of the terms of a contract for the provision of legal services (legal aid). It is noted that on the part of the executor (including lawyers), a violation of the contract is the failure to provide the legal service (legal aid) stipulated in the contract or its improper provision (in particular, in terms of the quality of the relevant service). This party to the contract has significant advantages compared to the other, because having a legal education, the executor (including a lawyer) knows all the nuances of the legislation regarding the occurrence of liability, which gives him significant opportunities to evade it for violation of the contractual terms, and is also more knowledgeable in fixing the violation of his rights and holding the customer accountable. In order to equalize the opportunities of the parties to this contract, it is advisable to enshrine in law the provisions on the possibility of holding the executor accountable for failure to fulfill or improper fulfillment of the terms of the contract for the provision of legal services (legal aid), even when such a violation is not due to his fault. It is emphasized that the issue of legislatively enshrining mandatory professional liability insurance for lawyers before clients, which meets international standards of legal practice, is still unresolved. The expediency of introducing such mandatory insurance not only for lawyers, but also for lawyers in general (those who are executors under contracts for the provision of legal services) is substantiated. The expediency of enshrining in the Civil Code of Ukraine the specific liability of the executor (a certain significant amount of interest from the amount of payment for the service in paid contracts) is discussed, by means of a dispositive formulation of the relevant norm, i.e. providing an opportunity to reduce such liability, which will stimulate the parties to

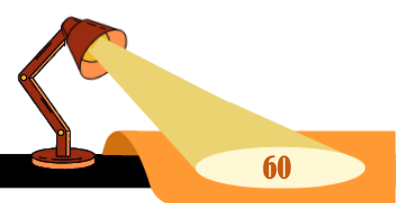

include this condition in the text of their contracts, paying due attention to issues of liability for breach of contractual obligations. On the part of the customer (client), a breach of the terms of the contract is usually non-payment or incomplete payment for the services (assistance) provided. It is noted that enshrining a legislative norm with specific liability for this case is inappropriate, as practice shows that executors (and in particular lawyers) prescribe in quite detail the consequences of violation of the relevant obligation by customers (clients).

Keywords: contract for the provision of legal services (legal aid), civil liability, property damage, moral damage, losses, fine, penalty, professional liability insurance of a lawyer (advocate).

Постановка проблеми. Договори про надання юридичних послуг можуть мати два різні варіанти суб'єктного складу на стороні виконавця, що пов'язано із конкретним предметом договору та таким поняттям як «адвокатська монополія». Максимальний спектр можливих юридичних послуг може надаватися саме адвокатами (адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями) як виконавцями за договором. Менший спектр послуг залишаються тим виконавцям, які є юристами за фахом, натомість не мають статусу «адвокат». Специфікою цього договору є те, що окремо на рівні самостійної глави чи то параграфу у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) він не закріплений, хоча регулювання цим кодексом все ж таки здійснюється (нормами договірної права загалом та нормами про договори про надання послуг). Щодо адвокатів слід зазначити на окреме нормативне регулювання цього договору – нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому закріплено окремі аспекти договору про надання правничої допомоги. Це назва відповідного договору в цьому законі, ми ж у подальшому в основному будемо використовувати узагальнену назву – «договір про надання юридичних послуг», що означитиме, що наші міркування стосуються всіх різновидів цього договору – і тих, виконавцями в яких можуть бути лише особи, які мають право на зайняття адвокатської діяльності, і тих, де виконавцями можуть бути й інші юристи. У випадках, коли наші міркування стосуватимуться лише виконавців-адвокатів, відповідний договір ми будемо позначати як «договір про надання правничої допомоги».

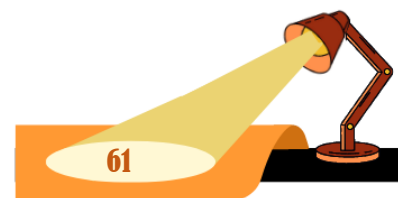
Замовниками у договорах про надання юридичних послуг (правничої допомоги) є особи приватного та публічного права, які звертаються до юристів та адвокатів з питань представництва, захисту, за консультуванням та роз'ясненням правових питань, за допомогою у складанні необхідних юридичних документів, за наданням правового супроводження діяльності тощо. Ця сторона договору є менш захищеною і більш уразливою, адже виконавець (зокрема й адвокат), маючи юридичну освіту, має значні переваги порівняно із замовником,

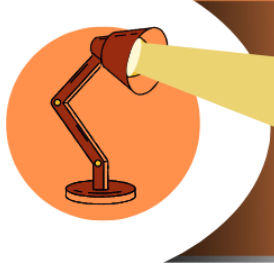

оскільки знає всі нюанси законодавства щодо настання відповідальності, що дає йому значні можливості ухилення від неї за порушення договірних умов, а також він є більш обізнаним у питаннях фіксації порушення його прав та притягнення замовника до відповідальності. До того ж інколи такі договори укладаються або без додержання письмової форми, що ускладнює доведення взятих сторонами на себе зобов'язань, або положення договорів є надто узагальненими, не конкретизованими, а виконання обов'язків не забезпечується якимось стимулюванням чи закріпленням мір відповідальності за їх неналежне виконання чи невиконання. Саме у таких ситуаціях мають залучатись законодавчі норми, якими регулюється відповідний договір, а оскільки такі спеціальні (договірні) норми відсутні, актуальним є аналіз загальних норм про цивільно-правову (як договірну, так і недоговірну) відповідальність та наукових розробок з питань відповідальності сторін у договорах про надання юридичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наявних наукових праць цивілістичного спрямування, які б висвітлювали окремі аспекти відповідальності сторін у договорах про надання юридичних послуг (правничої допомоги), слід згадати дисертаційні дослідження В.М. Богославця (2008), Г.М. Ярошевської (2014), К.Г. Книгіна (2015) та Н.М. Люльчук (2021). В.М. Богославець у своїй дисертації «Договори про надання правових послуг» доволі влучно вказав на своєрідність спектру зв'язків у правовідносинах щодо надання юридичних послуг, адже, з одного боку, за допомогою такої послуги здійснюється захист прав і інтересів замовника послуги в його відносинах із третіми особами, а з іншого – сторони договорів про надання юридичних послуг самі потребують захисту від неправомірних дій (бездіяльності) іншої сторони договору [1, С. 161]. Попри розкриття основних аспектів цивільно-правової відповідальності сторін за договором, чимало висновків, які зроблені в його дисертаційній роботі, є вже застарілими, адже законодавство в частині договорів, в яких виконавцями є адвокати, суттєво змінилось. У дисертації Г.М. Ярошевської «Договір про надання юридичних послуг» майже не приділено увагу відповідальності сторін за цим договором. Питання не тільки не виокремлено в самостійний підрозділ, але й взагалі майже не розглядається. Про відповідальність згадується лише в контексті фидуціарного характеру цих договорів [2, С. 65], розгляду окремих аспектів договорів про приєднання [2, С. 67] та єдиної підвищеної гарантії захисту суб'єктивних прав та інтересів замовника – наявність у виконавця статусу приватного підприємця [2, С. 93]. В дисертації К.Г. Книгіна «Цивільно-правове регулювання договору надання послуг адвокатом» у підрозділі 1.3. детально аналізуються питання цивільно-правової відповідальності сторін [3, С. 136-153], натомість, оскільки в його дослідженні йдеться лише про один із можливих варіантів виконавців – адвокати, розкриття теми про відповідальність виконавця навряд чи можна визнати повним та вичерпним. В усіх трьох

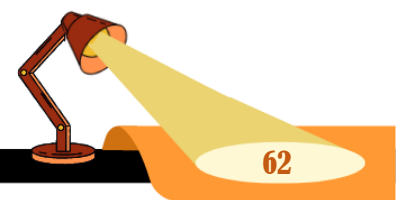

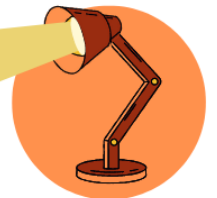
наведених вище дисертаціях не розглядаються питання страхування відповідальності виконавця. Найбільш сучасним та повним є дисертаційне дослідження Н.М. Люльчук «Договір про надання правничої допомоги в цивільному праві України». У цьому дослідженні авторка висловлює чимало влучних зауважень, які підтверджують й наші висновки, яких ми дійшли аналізуючи договори, які укладаються на практиці. Наприклад, вона також зазначає про неналежну увагу, яка приділяється блоку «відповідальність» у відповідних договорах [4, С. 136]. На відміну від інших наведених дисертацій, нею детально досліджуються питання надання послуги конкретним виконавцем-працівником (на прохання замовника) в контексті визначення, хто в таких випадках і за яких умов є виконавцем за договором [4, С. 139], питання страхування професійної відповідальності адвокатів тощо. Натомість низка положень її дисертації є дискусійними. Отже, деталізоване та сучасне дослідження відповідальності сторін у договорах про надання юридичних послуг (правничої допомоги) є актуальним через недостатнє та фрагментарне висвітлення цього питання, наявність невирішених (дискусійних) питань в наукових цивілістичних джерелах.

Метою цієї статті є аналіз норм законодавчих актів, якими регулюються питання відповідальності сторін у договорі про надання юридичних послуг (правничої допомоги), характеристика особливостей такого нормативного регулювання, формулювання пропозицій щодо усунення виявлених нормативних прогалин задля забезпечення максимального захисту прав сторін, особливо замовника юридичних послуг (клієнта – в договорах про надання правничої допомоги).

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших умов будь-якого договору є умова про відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання своїх зобов'язань. На жаль, саме цим положенням часто приділяється неналежна увага, що обумовлюється двома причинами: 1) сторони не приділяють належної уваги цим умовам, покладаючись на певні законодавчі норми, які, як вони вважають, існують, і в яких це питання врегульовано; 2) одна із сторін (зазвичай саме та, яка складає проєкт договору) максимально убезпечує свої інтереси, детально прописуючи в договорі наслідки невиконання найбільш важливих для неї зобов'язань другої сторони договору, а щодо себе – використовує узагальнені формулювання на кшталт «за невиконання чи неналежне виконання умов цього договору сторони несуть відповідальність, передбачену чинним законодавством України».

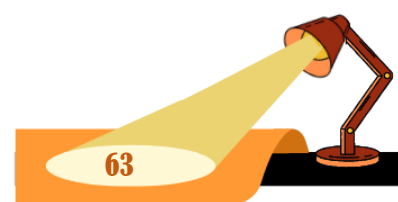
Щодо формулювання сторонами умов про відповідальність загальними фразами, як то: «за невиконання чи неналежне виконання умов цього договору сторони несуть відповідальність, передбачену чинним законодавством України», можна констатувати як позитивні, так і негативні аспекти такого підходу. З одного боку, це дозволяє скоротити обсяг договору, з іншого ж – несе ризики

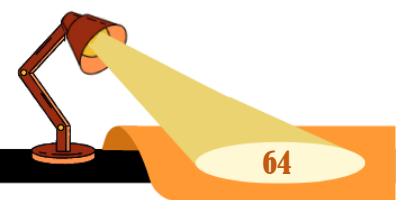
порушення умов договору без можливості застосування якихось санкцій. Такі формулювання можна використовувати лише у випадках, коли не лише дійсно є спеціальні норми, якими відповідний договір регулюється, але й серед них є ті, що регулюють саме питання відповідальності за порушення сторонами своїх зобов'язань. Часто у законодавчих нормах встановлено такий мінімальний обсяг відповідальності, що його застосування ставить під сумнів доцільність захисту своїх прав у судовому порядку (через незначні суми, які можуть бути отримані в кінцевому рахунку). В якості прикладу можна навести найбільш відому норму, яка стосується прострочення виконання грошових зобов'язань, – ч. 2 ст. 625 ЦК України, в якій за таке порушення встановлено обов'язок сплатити, зокрема, три проценти від простроченої суми, але за доволі значний період – рік (нормативне формулювання: «боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом» [5]. Тобто, якщо прострочення складатиме декілька місяців, сума пені буде доволі незначною. Інший приклад стосується вже не штрафних санкцій, а питань відшкодування збитків у договорах про надання послуг. Так, зокрема, в ч. 2 ст. 906 «Відповідальність виконавця за порушення договору про надання послуг» ЦК України закріплено доволі мінімальний розмір відшкодування: «збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором» [5]. Звернемо увагу, що обидві наведені норми сформульовані диспозитивно і дають можливість сторонам значно підвищити розміри штрафних санкцій або відшкодування. Сторонам варто користатись такою диспозитивністю.

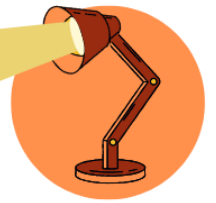
Щодо другої наведеної в якості прикладу норми зазначимо також, що в наукових джерелах взагалі зазначають на її нелогічність. Так, спочатку В.М. Богославець, а згодом й К.Г. Книгін ставили питання, а чи доцільно взагалі встановлювати якусь верхню межу відшкодування, якщо сторони можуть відійти від цього правила? [1, С. 169; 3, С. 149]. На наш погляд, підхід законодавця про недоцільність запровадження суворих санкцій (або хоча б закріплення норми про відшкодування шкоди в повному обсязі) до замовника, зважаючи на безоплатний характер договору, є хибним. Вважаємо, що в будь-яких договорах про надання послуг (і надання юридичних послуг (правничої допомоги) не є виключенням у цьому питанні), як в оплатних, так і в безоплатних, слід закріпити адекватну відповідальність, сформулювавши відповідну норму диспозитивно, тобто надаючи можливість її змінити.

Характеристика цивільно-правової відповідальності сторін договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) має базуватись на специфічних рисах цивільно-правової відповідальності загалом, таких як: 1) її майновий характер, що пов'язується з можливістю відшкодування збитків, стягнення завданої шкоди, сплати неустойки; 2) безпосередня відповідальність сторін договору (рівноправних учасників договірних відносин) один перед одним; 3) компенсаційний характер відповідальності, основна ідея якої – відновлення майнової сфери потерпілого [1, С. 161; 3, С. 136-137]. В частині того, що саме сторони передбачають у своєму договорі, така відповідальність буде договірною, в частині ж того, що не буде передбачено, – має бути можливість застосування тих мір, які передбачає законодавець (позадоговірна (недоговірна) відповідальність). І саме в частині останньої наразі бачимо «просідання», адже вона практично не закріплена ані в ЦК України (маємо на увазі відсутність спеціальних норм, присвячених регулюванню договору про надання юридичних послуг), ані в спеціальному щодо здійснення адвокатської діяльності законі. Щодо останнього, в чинному наразі Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не закріплено якихось норм про майнову відповідальність адвокатів, хоча в одному з проєктів закону про адвокатуру вони передбачались. Так, у законопроекті №7051-1 від 14.03.2006 р., по-перше, пропонувалась норма, що закріплювала обов'язок відшкодування завданої адвокатом шкоди; по-друге, встановлювалась певна верхня межа розміру відповідного відшкодування (розмір реальних збитків); по-третє, ця норма була сформульована у диспозитивний спосіб, а отже дозволяла збільшити нормативний максимальний розмір відшкодування; по-четверте, можливість застосування майнової відповідальності не залежала від наявності вини адвоката [1, С. 172]. В законопроекті №6320 передбачалось, що за надання неякісної правової допомоги суб'єкти її надання зобов'язані відшкодувати майнову і моральну шкоду, завдану неналежним наданням (ненаданням) такої допомоги [1, С. 170-171]. На жаль подібні норми не знайшли свого законодавчого закріплення в спеціальному щодо адвокатської діяльності законі. Наразі в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачена лише специфічна відповідальність для адвокатів – дисциплінарна (Розділ VI), яка може застосовуватись, зокрема, і за порушення норм цього закону про укладення, виконання та припинення договору про надання правничої допомоги (див., наприклад, Роз'яснення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, в якому надано узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури з питань укладення та розірвання договорів про надання правничої допомоги [6]). Натомість, як правильно зазначає В.М. Богославець, дисциплінарну відповідальність адвоката неможна ототожнювати з договірною відповідальністю, оскільки вона (дисциплінарна) настає за порушення вимог законодавства України, що

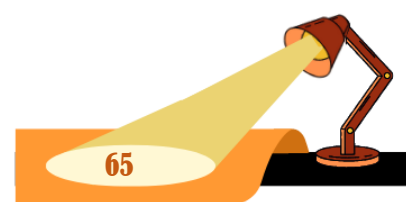
регулює діяльність адвокатури, Правил адвокатської етики, Присяги адвоката, а не безпосередньо умов договору про надання правової допомоги [1, С. 171]. Іншої відповідальності в цьому законі не передбачено, тож можемо лише враховувати відсилкове положення, яке вміщується в ч. 3 ст. 27 цього закону про те, що «до договору про надання правничої допомоги застосовуються загальні вимоги договірної права» [7], а, отже, – норми ЦК України. Також, погоджуємось з думкою В.М. Богославця та К.Г. Книгіна, що оскільки договір про надання правових послуг є цивільно-правовим, то мову слід вести саме про цивільно-правову відповідальність за порушення його умов [1, С. 161; 3, С. 136].

Підставою відповідальності сторін договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) є невиконання замовником чи виконавцем взятих на себе зобов'язань або неналежне їх виконання (виконання з порушенням певних договірних умов, наприклад: якості послуг, строків її надання, виконання неналежною особою тощо). З боку виконавця (включаючи адвокатів) порушенням є ненадання обумовленої в договорі юридичної послуги (правничої допомоги); з боку замовника (клієнта) зазвичай називають несплату або не повну оплату наданих послуг (допомоги) [1, С. 163; 2, С. 144-145, 148-151]. Саме несплата наданих послуг, як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні В.М. Богославець, є причиною переважної більшості судових спорів між замовниками правових послуг та виконавцями [1, С. 163].

Розглянемо більш детально питання відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої замовнику невиконанням або неналежним виконанням виконавцем договорів про надання юридичних послуг (правничої допомоги).

У наукових джерелах, характеризуючи це питання, значна увага приділяється реальним понесеним витратам замовника (зокрема, сплаченим за послуги винагороді (гонорару)) та майбутнім необхідним витратам (до них відносять витрати, необхідні для звернення до іншого адвоката; витрати на компенсацію більшої вартості послуг цього адвоката, якщо в конкретній місцевості відсутні адвокати, що мають відповідну спеціалізацію та досвід роботи з певною категорією справ; витрати, пов'язані з укладенням договору позики задля оплати послуг іншого адвоката в ситуації відсутності необхідних грошових коштів тощо) [3, С. 142-143]. Якщо у договорі цей аспект не прописано, замовник може посилатись на загальні норми про відшкодування шкоди, які закріплені в ЦК України. Зазначені вище вимоги цілком підпадають під опис п. 1 ч. 2 ст. 22 цього кодексу, в якому закріплено, що «збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки)» [5].

Пункт 2 ч. 2 ст. 22 ЦК України надає право на відшкодування упущеної вигоди (нормативне формулювання: збитками є: ... 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене

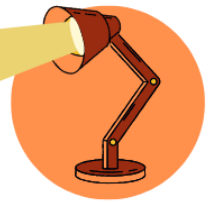

(упущена вигода)» [5]. У питанні можливості замовника вимагати відшкодування упущеної вигоди ми не можемо погодитись з думкою К.Г. Книгіна про те, що вона не може включатися в обсяг відшкодування, адже «не отримані клієнтом доходи не пов'язані з предметом правочину на надання правової допомоги адвокатом» [3, С. 144]. Видається, що науковець не врахував такий можливий предмет договору, як «юридичне супроводження клієнта» (коли, наприклад, таким клієнтом є підприємницька юридична особа чи фізична особа-підприємець). У таких випадках, на наш погляд, можливим є включення до відшкодування й таких збитків.

Слід акцентувати на абсолютному характері права на відшкодування шкоди, завданої виконавцем (і, зокрема, адвокатом) внаслідок неналежного виконання ним умов договору, про який зазначає В.М. Богославець, і з думкою якого ми цілком погоджуємось. Це право не може бути скасоване або обмежене договором між адвокатом і клієнтом [1, С. 171]. Що ж стосується розміру відшкодування, в разі недотримання письмової форми договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) (тобто коли важко довести про що саме сторони домовлялись) або у разі не вирішення цього питання в тексті договору, може бути застосовано загальне положення ч. 3 ст. 22 ЦК України про те, що «збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі» [5]. Також слід зважати на право суду зменшити розмір відповідальності боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням чи не вжив розумних заходів до їх зменшення. Так, К.Г. Книгін, зокрема, зазначає про можливість зменшення розміру відповідальності адвоката за невиконання покладеного на нього доручення в результаті приховування клієнтом інформації, що має визначальне значення для вирішення того чи іншого спору, невжиття або відмова клієнта від здійснення юридично значущих дій, що спричинило припинення, обмеження прав, а також настання інших несприятливих наслідків для клієнта, незважаючи на те, що адвокат радив клієнту вчинити або, навпаки, утриматись від вчинення тих чи інших дій [3, С. 139-140].

Ще одне питання, на яке звертається увага в наукових джерелах при висвітленні можливості стягнення збитків у договірних відносинах, це не врахування в ЦК України випадків, коли збитки важко оцінити. Слід підтримати думку тих науковців, які щодо окремих різновидів договорів про надання послуг пропонують у випадках неможливості або ускладненості оцінки збитків встановити у договорі їх грошовий вираз у процентному відношенні до оплати самої послуги (у своїх дисертаціях В.М. Богославець та К.Г. Книгін посилаються на думку В.А. Васильєвої та Р.Ю. Ханик-Посполітак [1, С. 169; 3, С. 150]). Ми ж додамо до цього побажання закріплення певного такого конкретного розміру в

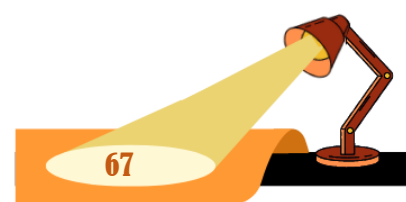

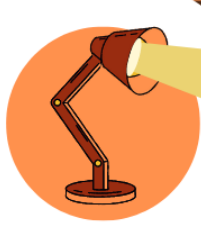

законодавчих нормах, присвячених договору про надання послуг загалом або юридичних послуг (правничої допомоги) зокрема. Як і вказані автори вважаємо, що це гарантувало б захист інтересів замовника (клієнта), як менш захищеної сторони у цих договорах.

При характеристиці цивільно-правової відповідальності в наукових джерелах згадується як негативі майнові наслідки, завданні порушенням зобов'язання, так і завдання моральних страждань, що часто супроводжує випадки порушення суб'єктивних прав. Щоправда щодо можливості стягнення моральної шкоди існують протилежні позиції: як щодо наявності такої можливості (наприклад, у дисертації В.М. Богославця [1, С. 165]), так і щодо неможливості її стягнення попри можливі ситуації її виникнення (див., наприклад [3, С. 149]). Нагадаємо про те, що Верховний Суд змінював свою позицію з цього питання від початкової – «можна стягувати лише у випадках, коли це прямо передбачено в спеціальних (наприклад договірних) нормах» до протилежної – «можна в будь-яких випадках, адже є загальні норми ЦК України, які дають право на таке відшкодування».

Саме «моральний аспект» шкоди, на наш погляд, має підвищене значення в договорах про надання юридичних послуг (правничої допомоги), про що свідчить приділення особливої уваги цьому питанню в законодавстві про адвокатську діяльність, адже будь-яке порушення з боку адвоката завдає непоправної шкоди престижу професії. Це має важливе значення й в контексті особливої уваги держави до надання правничої допомоги, адже вже понад п'ятнадцять років як впроваджено гарантію надання безоплатної правничої допомоги. Для підвищення ролі права правознавці насамперед самі мають дотримуватись його вимог. А тому порушення договорів з боку захисників (адвокатів) або юристів загалом є край небажаним явищем. Саме цим ми обґрунтовуємо потребу обов'язкового деталізованого врегулювання договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги – якщо виконавцем є суб'єкти, що мають право на здійснення адвокатської діяльності). Саме тому ми погоджуємось з тезою В.М. Богославця, про те, що юрист, як виконавець замовленої юридичної послуги (правничої допомоги), дуже добре знайомий із всіма тонкощами законодавства, умовами настання відповідальності, що дає йому значні можливості ухилення від відповідальності за порушення договірних умов, натомість в разі порушення договору замовником, він є більш обізнаним у фіксації порушення його прав та притягнення замовника до відповідальності [1, С. 168]. Також доцільною вважаємо його пропозицію про необхідність законодавчого закріплення можливості притягнення виконавця до відповідальності за невиконання чи неналежне виконання умов договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) навіть без його вини, що певним чином зрівнювало б учасників відповідних договірних відносин в їхніх можливостях захистити свої права та інтереси [1, С. 168].

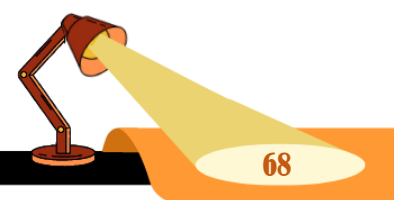

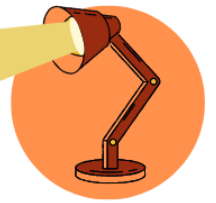

Про можливість застосування якихось штрафних санкцій у нормах ЦК України про договори про надання послуг не йдеться, вони завжди мають бути конкретними, отже можуть бути встановлені лише сторонами у договорі. На думку В.М. Богославця за «ненадання чи неналежне надання виконавцем послуг доцільно передбачати відповідальність у вигляді штрафу. Прострочення оплати є найчастішим порушенням умов договору з боку замовника, за яке виконавець може вимагати сплати пені. Проте, якщо в договорі передбачена можливість стягнення штрафу за необґрунтовану відмову від оплати, сторона може, крім пені, вимагати і сплати штрафу» [1, С. 170]. Все це відповідає формулюванням, якими законодавець окреслює зміст понять «штраф» та «пеня» у чч. 2 та 3 ст. 549 ЦК України.

Отже, підсумовуючи цю частину нашої публікації, акцентуємо на необхідності нормативного закріплення конкретної і значної відповідальності за невиконання умов договору виконавцем, формулюючи відповідну норму диспозитивно. Тоді виконавець (юрист, адвокат) буде змушений внести відповідне положення в договір (якщо бажатиме зменшити її обсяг (розмір), і, таким чином, інтереси замовника будуть захищені і на законодавчому, і на договірному рівнях (щодо конкретних договірних зв'язків буде діяти або перший, або другий рівень, в залежності від включення чи невключення цієї умови у текст конкретного договору). Це, принаймні, приверне увагу сторін до цієї умови договору і стимулюватиме належне виконання умов договору з боку виконавця. Ідея закріплення законної неустойки (неустойки, розмір якої встановлений на законодавчому рівні) не є новою. Її, зокрема, висловлював К.Г. Книгін [3, С. 140]. І якщо цю ідею ми однозначно підтримуємо, то іншу запропоновану цим автором міру – передбачати у договорі або на законодавчому рівні зобов'язання надати послугу знову (у разі неякісного її надання) [3, С. 140, 147], ми вважаємо сумнівною, адже навряд чи сам замовник (клієнт) захоче ще раз мати справу з виконавцем, який вже дискредитував себе чи свою фаховість. У наукових джерелах пропонується конкретизувати відповідальність адвоката шляхом закріплення такого положення: «у разі наявності дійсної можливості, клієнт має право за своїм вибором застосовувати щодо адвоката за фактом надання некваліфікованої юридичної допомоги наступні заходи: надання послуги заново, компенсація витрат пов'язаних з дорученням, передання ведення справи іншому адвокату, повернення сплаченого гонорару, незалежно від понесених витрат, пов'язаних з виконанням доручення» [3, С. 148]. Частина з них за умов певної модифікації може бути використано і щодо договорів про надання юридичних послуг загалом. Натомість в частині «надання послуги заново» ми закріплення відповідного права не підтримуємо з окреслених вище причин.

Цивільно-правовий аспект відносин з надання юридичних послуг (правничої допомоги) має й інший прояв. Йдеться про страхування відповідальності

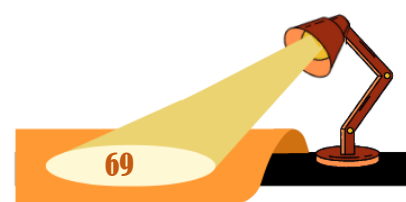

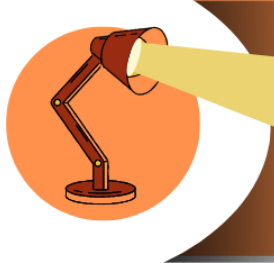

адвоката, адже «одним із міжнародних стандартів адвокатської діяльності є обов'язкове страхування професійної відповідальності адвокатів перед клієнтами» [8].

Страхування професійної діяльності притаманне для окремих юридичних професій. Під таким страхуванням розуміють «відносини щодо захисту інтересів суб'єктів професійної діяльності, що надають послуги на професійній основі на підставі цивільно-правових договорів або згідно з вимогами закону, перед клієнтом за невиконання або неналежне виконання своїх професійних зобов'язань» [8]. В адвокатській діяльності відповідні порушення можуть полягати у розголошенні відомостей, що складають предмет адвокатської таємниці; у втраті, знищенні, пошкодженні документів, пов'язаних з професійною діяльністю адвокатів; у завданні збитків своїми діями тощо. Закріплення можливості часткового або повного відшкодування клієнту збитків за адвокатські помилки, допущені через невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх зобов'язань за договором про надання правничої допомоги або загалом – за невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків, було б доцільним. І в цьому питанні ми цілком погоджуємось з аналогічною точкою зору, яка доволі часто висловлюється науковцями та юристами-практиками. До того ж, більшість європейських країн, серед яких найчастіше в якості прикладів наводять Австрію, Бельгію, Великобританію, Данію, Німеччину, Польщу, Францію, Норвегію та чимало інших [8], закріплюють у своїх національних законодавствах, яким регулюється адвокатська діяльність, положення про обов'язковість такого страхування. Таке нормативне закріплення на національних рівнях має підґрунтя і в міжнародних документах. Так, зокрема у пп. 3.9.1. п. 3.9. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства закріплено, що «адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетентністю» [9].

Попри вказане, в Україні це досі не знайшло свого законодавчого закріплення. Хоча ані попередній закон про адвокатуру (1992), ані чинний наразі закон (2012) не містять вимогу про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів, певні кроки в цьому напрямі все ж таки здійснювались, натомість свого логічного завершення вони не отримали. Так, у 2015 році в Указі Президента України №276/2015 у п. 5.6 в якості одного із заходів посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності передбачалось удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів [10]. Критикуючи норми Указу №276/2015 в цій частині, самі ж адвокати недоліки вбачали в абстрактній вказівці на необхідності впровадження страхування загалом, без чіткого означення його виду, тобто в якому саме – добровільному чи обов'язковому порядку воно має здійснюватися [8]. Слід сказати, що в цьому ж Указі подібні заходи передбачались й для приватних

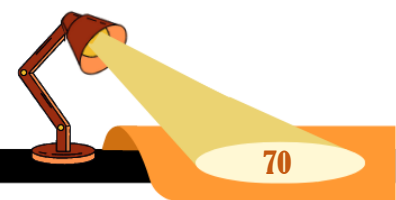

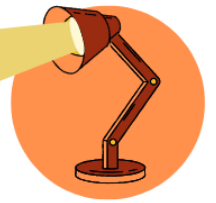

виконавців, і вони, на відміну від сфери адвокатської діяльності, були реалізовані (див. ст. 24 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»). Через незначний проміжок часу у Верховній Раді був зареєстрований Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката)» №2298а від 06.07.2015 р. [11], в якому пропонувалось доповнити види обов'язкового страхування страхуванням ризику професійної майнової відповідальності адвоката у зв'язку зі здійсненням ним адвокатської діяльності (внесення відповідних змін та доповнень до законів «Про страхування» та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). У серпні 2019 р. законопроект був відкликаний. Наразі, як зазначають самі адвокати, особливо не практикується відповідальність адвоката за договором у зв'язку з порушенням ним його умов, а спір між клієнтом та адвокатом з приводу неналежного виконання договору, як правило, обмежується повним або частковим поверненням гонорару в позасудовому порядку» [8].

Отже, зараз діє лише добровільне страхування і страхові компанії доволі активно пропонують відповідні послуги. Щоправда самі ж адвокати зазначають, що лише незначна їх кількість страхує свою професійну відповідальність, причини чого вбачають у відсутності економічних стимулів, зокрема податкових, для участі в добровільному страхуванні; низький рівень довіри до страхування як до інструменту врегулювання економічних конфліктів; відсутність єдиного підходу до визначення розмірів збитків, а найбільш вдалим варіантом вважають саме добровільне страхування [8]. Про непопулярність та низький попит на добровільні договори страхування в Україні загалом говорять й страховики (див., наприклад [12]), а Національна асоціація адвокатів України зазначає, що на відміну від європейських колег, українські адвокати страхують ризик професійної відповідальності перед клієнтами лише в поодиноких випадках [13].

Ринок відповідних страхових послуг наразі вже доволі розвинений і вміщує як базові опції, так і чимало додаткових. Додатково пропонують покриття таких ризиків: 1) відновлення документів/комп'ютерних даних будь-якої третьої особи, за які страхувальник юридично відповідальний (за умови дотримання певних умов); 2) відшкодування за вимогами, заявленими до страхувальника стосовно делікту його дочірньої компанії; 3) оплата збитків по вимогам третіх осіб до страхувальника в результаті надання останньому послуг будь-якими консультантами, субпідрядниками або агентами, що були залучені в рамках і для цілей застрахованої професійної діяльності, страхувальника за заподіяння яких страхувальник несе юридичну відповідальність; 4) оплата збитків за вимогами третіх осіб, через діяння вчинені працівниками страхувальника в рамках застрахованої професійної діяльності (за певних умов); 5) оплата збитків в результаті

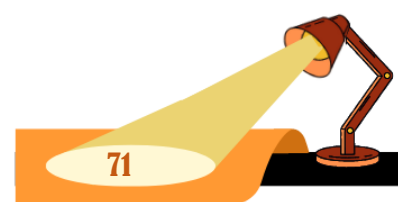

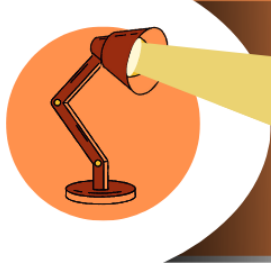

вимог внаслідок порушення страхувальником права інтелектуальної власності або ненавмисного порушення конфіденційності через помилки або упущення при здійсненні застрахованої професійної діяльності (за певних умов); 6) оплата збитків у зв'язку з вимогою в результаті усного або письмового накладу, вчиненого страхувальником ненавмисно під час надання послуг в рамках застрахованої професійної діяльності; 7) оплата збитків по вимогам третіх осіб, що виникають із використання інтернету (певні умови та конкретні випадки) тощо [12]. Щоправда й перелік випадків, на які страхове покриття не поширюється, також вражає.

У страхуванні своєї професійної відповідальності адвокати вбачають чимало позитивів, серед яких: 1) підвищення статусу та іміджу професії через формування у клієнтів впевненості, що у випадку неналежного виконання адвокатом своїх обов'язків, йому (клієнту) буде відшкодовано, принаймні, хоч якусь частину збитків; 2) більша фінансова захищеність адвокатів (за аналогією зі страхуванням цивільної відповідальності водіїв), адже всі сподіваються уникнути проблем та помилок, коли ж вони все ж трапляються (ніхто не застрахований від помилок, зокрема і в професійній діяльності) – компенсацію іншій стороні сплачує страхова компанія [8; 13]. Страхові компанії в якості додаткового аргументу на користь страхування додають, що корпоративні клієнти (особливо іноземні компанії) в умовах тендерів на вибір юридичного радника часто зазначають страхування [12].

Ми підтримуємо думку тих науковців та адвокатів, які пропонують все ж таки довести до логічного завершення введення обов'язкового страхування ризику професійної майнової відповідальності адвокатів шляхом внесення змін у загальний закон «Про страхування» та у спеціальний закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Ідею О. Світличного про прийняття спеціального закону «Про страхування ризику професійної майнової відповідальності адвокатів», який би детально регулював цей вид страхування [8], вважаємо необґрунтованою, адже вже існує загальний закон у сфері страхування, в якому на рівні окремого розділу можна було б врегулювати означене. Навряд чи доцільно «плодити» окремі вузькоспеціалізовані закони. Але, навіть за умови закріплення обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів, все це буде стосуватись лише адвокатів, але не вирішуватиме питання стимулювання належного виконання договорів про надання юридичних послуг іншими виконавцями – юристами, що не мають цього статусу. Отже, доцільно, на наш погляд, вести мову про страхування відповідальності юристів загалом (тих, хто спеціалізується на наданні юридичних послуг, укладаючи відповідні договори). Для адвокатів це має бути обов'язковим страхуванням, для інших – може залишатись добровільним. Замовники (клієнти) вже тоді самі вирішуватимуть питання, з ким їм краще мати відповідні договірні стосунки. Звернемо увагу, що

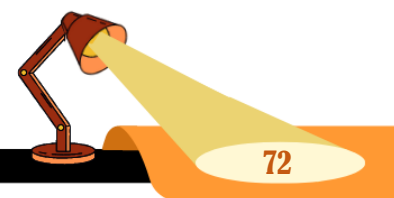

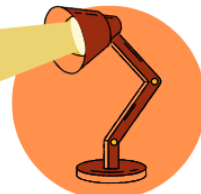
страхові кампанії часто пропонують страхувати професійну відповідальність не лише адвокатам, а й взагалі – юристам, юридичним кампаніям (див., наприклад [14]), що, на наш погляд, є правильним підходом.

Висновки. Отже, особливістю договору про надання юридичних послуг (правничої допомоги) є його мінімальне нормативне регулювання. Загальні норми договірної права звісно не передбачають відповідальності за конкретні порушення, окреслюють лише певні групи порушень, наприклад, невиконання грошових зобов'язань (тобто зобов'язань зі сплати за товари, роботи, послуги). До того ж вони закріплюють мінімальний розмір відповідальності, що не може стимулювати сторони до належного виконання своїх зобов'язань. Крім цього, такої відповідальності може бути й не передбачено взагалі, тож ефективний захист прав сторін може опинитись під питанням. Все це підкреслює доцільність та важливість детального врегулювання цього договору в ЦК України. Таке врегулювання дозволить захистити інтереси сторін цього договору (особливо замовника) у випадках недотримання письмової форми договору або у випадках неврегулювання питань про відповідальність сторін у тексті укладеного ними договору. Доволі важливим при укладанні договорів про надання юридичних послуг і, зокрема такого його різновиду, як договору про надання правничої допомоги, є деталізація блоку про відповідальність сторін за його невиконання. При його складанні можна використати весь спектр заходів, що передбачені в ст. 611 ЦК України, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди [5] тощо. З боку виконавця (включаючи адвокатів) відповідальність має закріплюватись за ненадання обумовленої в договорі юридичної послуги (правничої допомоги) або неналежне її надання (зокрема й в частині якості відповідної послуги, строків її надання, особи виконавця тощо). З боку замовника порушення умов договору найчастіше полягають у несплаті або неповній чи несвоєчасній сплаті винагороди за надану послугу (гонорару щодо адвокатів, включаючи гонорар успіху), але оскільки проекти цих договорів складаються, як правило, виконавцями, які є юристами, наслідки порушення обов'язку зі сплати послуг з боку замовника (клієнта) прописуються доволі детально, на відміну від прописування відповідальності за порушення умов договору виконавцями. Саме тому важливим є детальне врегулювання цього договору в нормах ЦК України, відсилку до норм якого (норм договірної права) здійснено і у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Література:

1. Богославець В. М. Договори про надання правових послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2008. 212 с.
2. Ярошевська Г. М. Договір про надання юридичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2014. 170 с.

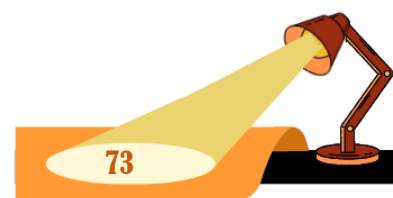

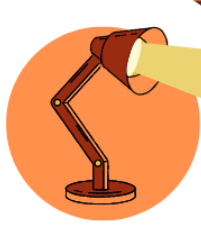

3. Книгін К. Г. Цивільно-правове регулювання договору надання послуг адвокатом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2015. 209 с.
4. Люльчук Н. М. Договір про надання правничої допомоги в цивільному праві України: дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 261 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
6. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури з питань укладення та розірвання договорів про надання правничої допомоги. Роз'яснення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. URL: <https://vkdkka.org/uzagalnennya-distsiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distsiplinarnih-komisij-advokaturi-z-pitan-ukladennya-ta-rozirvannya-dogovoriv-pro-nadannya-pravnichoji-dopomogi/> (дата звернення: 03.12.2026).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 №5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. (дата звернення: 27.10.2025).
8. Світличний О. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Юридична газета* від 10.11.2017. URL: Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні - Юридична Газета (дата звернення: 07.01.2026).
9. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення: 07.01.2026).
10. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 №276/2015 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
11. Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката : Проект Закону України від 06.07.2015 №2298а. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2298%D0%B0&skl=9 (дата звернення: 08.01.2026).
12. Страхування професійної відповідальності адвокатів. URL: <https://isure.in.ua/liability/advocate/> (дата звернення: 09.01.2026).
13. Національна асоціація адвокатів України. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні: відповіді на основні запитання. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/buklet-strahuvannya.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
14. «Рідна» пропонує страхування професійної відповідальності адвокатів і юристів. URL: "Рідна" пропонує страхування професійної відповідальності адвокатів та юристів - РІДНА (дата звернення: 09.01.2026).

References:

1. Bogoslavac', V. M. (2008). Dogovori pro nadannja pravovih poslug [Contracts for the provision of legal services]. *Candidate's thesis*. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].
2. Jaroshevs'ka , G. M. (2014). Dogovir pro nadannja juridichnih poslug [Contract for the provision of legal services]. *Candidate's thesis*. Harkiv [in Ukrainian].
3. Knigin, K. G. (2015). Civil'no-pravove reguljuvannja dogovoru nadannja poslug advokatom [Civil law regulation of the contract for the provision of services by a lawyer]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
4. Ljul'chuk, N. M. (2021). Dogovir pro nadannja pravnichoji dopomogi v civil'nomu pravi Ukraїni [Contract for the provision of legal assistance in the civil law of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kiїv [in Ukrainian].

5. Закон України “Civil'nij kodeks Ukraïni” [Law “Civil Code of Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
6. Uzagal'nennja disciplinarnoi praktiki kvalifikacijno-disciplinarnih komisij advokaturi z pitan' ukladennja ta rozirvannja dogovoriv pro nadannja pravnichoï dopomogi. Roz'jasnennja Vishhoï kvalifikacijno-disciplinarnoi komisii advokaturi [Generalization of the disciplinary practice of the qualification and disciplinary commissions of the bar on the issues of concluding and terminating contracts for the provision of legal assistance. Explanation of the Higher Qualification and Disciplinary Commission of the Bar]. *vkdk.org* Retrieved from <https://vkdk.org/uzagalnennja-distsiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distsiplinarnih-komisij-advokaturi-z-pitan-ukladennja-ta-rozirvannja-dogovoriv-pro-nadannja-pravnichoji-dopomogi/> [in Ukrainian].
7. Закон України “Pro advokaturu ta advokats'ku dijalnist” [Law of Ukraine “On the Bar and Legal Activities”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. [in Ukrainian].
8. Svitlichnij, O. Strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ v Ukraïni [Insurance of professional liability of lawyers in Ukraine]. *Strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ v Ukraïni - Insurance of professional liability of lawyers in Ukraine* [in Ukrainian].
9. Zagal'nij kodeks pravil dlja advokativ kraïn Evropejs'kogo Spivtovaristva. Prijnjato delegacieju dvanadcjati kraïn-uchasnic' na plenarnomu zasidanni u Strasburzi v zhovtni 1988 roku [General Code of Rules for Lawyers of the European Community. Adopted by the delegation of twelve participating countries at the plenary session in Strasbourg in October 1988.]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text [in Ukrainian].
10. Ukaz Prezidenta Ukraïni “Pro Strategiju reformuvannja sudoustroju, sudochinstva ta sumizhnih pravovih institutiv na 2015-2020 roki” [Decree of the President of Ukraine]”On the Strategy for Reforming the Judiciary, Judicial Procedure and Related Legal Institutions for 2015-2020”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> [in Ukrainian].
11. Proekt Zakonu Ukraïni “Pro vnesennja zmin do dejakih zakoniv Ukraïni (shhodo obov'jazkovogo strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokata)” [Draft Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine (Regarding Mandatory Lawyer's Professional Liability Insurance)”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2298%D0%B0&skl=9 [in Ukrainian].
12. Strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ [Lawyers' Professional Liability Insurance]. *isure.in.ua* Retrieved from <https://isure.in.ua/liability/advocate/> [in Ukrainian].
13. Nacional'na asociacija advokativ Ukraïni. Strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ v Ukraïni: vidpovidi na osnovni zapitannja [National Bar Association of Ukraine. Lawyers' Professional Liability Insurance in Ukraine: Answers to Basic Questions]. *unba.org.ua* Retrieved from <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/buklet-strahuvannja.pdf> [in Ukrainian].
14. «Ridna» proponue strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ i juristiv [“Ridna” offers professional liability insurance for lawyers and lawyers]. Retrieved from “Ridna” proponue strahuvannja profesijnoi vidpovidal'nosti advokativ ta juristiv - RIDNA [in Ukrainian].

